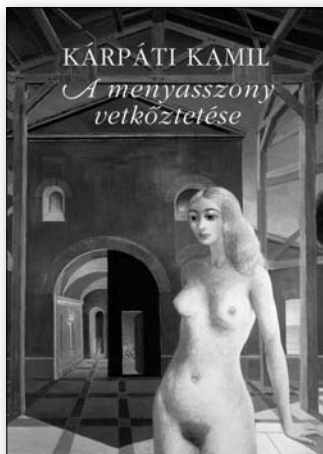

LÁTÓSZÖG

KÁRPÁTI KAMIL
A menyasszony vetkőztetése

Stádium Kiadó
Budapest, 2010

Rózsássy Barbara

ISTEN UJJBEGYÉNEK ÉRINTÉSE

Nagyjából másfél évtizede ismerem *A menyasszony vetkőztetését*. Nem tudom, hányszor olvashattam, hányszor láttam magam előtt képeit ébren és álmomban. Nehéz lenne hát magamévá tenni a kritikusok objektivitását (persze mindig kérdés, létezik-e egyáltalán ilyesmi, vagy a hűvös távolságtartással valójában nem valaminek – képességnek, morális hozzáállásnak, őszinte nyitottságnak – a birtokában vagyunk, hanem sokkal inkább annak *hiányát* leplezzük). Kárpáti Kamil regénye ugyanis nem most látott először napvilágot. *A menyasszony vetkőztetésének* első kiadását 1991-ben jelentette meg a Magvető Kiadó. Mostani, új köntöse a Stádium kéznyomát őrzi. Egy kötet újranyomásának számos oka lehet. Először az juthat eszünkbe, hogy bizonyára elkapkodták, régen eltűnt a könyvesboltok polcairól, sehol sincs egy fellelhető példány – az érdeklődő olvasó viszont kifogyhatatlan hévvel követelné jussát: regényét. Na persze, így van ez, s leg-

főképp ma, a néhány száz példányos, raktárban porosodó, kutyának se kellő szépirodalmi kiadványok korában... Csupán azt akarom mondani, ha valaki netán mégis az újdonság felfedező örömével veszi kézbe a regényt, ahogy azt szokás, okolja csak a körülményeket. Az 1990-es évek elején (tehát a regény első megjelenésének idejében) az ország magával volt elfoglalva, az emberek szívét a rendszerváltás dobogtatta, s nem az irodalom. Még kevésbé a költészet, legkevésbé pedig a költészet melegházában felnövekvő irodalom. Hogy azóta is csak a politika, és nem a szerelem láza hevít minket, hogy azóta sem – vagy még inkább nem – művészeti tárlatokat nézünk a szupermarketek élelmiszer-kiállításai helyett, lelkünket nem kívánjuk éppúgy táplálni, mint testünket, az persze már más lapra tartozik.

Az mindenesetre tény, hogy aki *A menyasszony vetkőztetését* nem veszi kézbe, hiányával többet veszít, mint gondolná. Először is látható, tapintható dolgot: egy remekművű könyvet, melyet lapozva belső, szubjektív képzőművészeti tárlatot csodálhatunk. Nem illusztrációkról van itt szó, hanem az íráshoz szorosan kapcsolódó, azzal együtt lélegző képekről, melyek a mi – olvasói – lélegzetvételünket segítik. Másodsor hallható, érezhető dolgot veszít: kizárva magát e költői mikrovilágból, alaposan csökkenti saját esélyeit arra, hogy ilyen módon bekapcsolódhassék az univerzum vérkeringésébe. Nem azért mondom ezt így, mert nem tudom másként, hanem egyszerűen, mert *nem akarom*. Közelíthetnénk a völgy felől behunyt szemmel is a hegyhez, de mi értelme, ha pillantásunk már innen, lentről is képes befogadni a látványt. Természetesen ehhez okvetlenül szükséges a nyitott szem. Épp ezért arra kérem az olvasót, kinek szeme most, olvasás közben elengedhetetlenül nyitva van, legalább míg soraim végére ér, ne hunyja be, s akkor is csak pillanatra, mielőtt fellapozná a regényt. Én ugyanis most egy hegryről fogok beszélni, nem vizionálok, *látom*.

*

Legelőször gondoljuk végig, mit várunk egy regénytől. Elsősorban azt, hogy nevének megfelelő életet éljen: történiék benne valami. Persze nem csak amolyan keze nincs, lába nincs, járni se tud módon, hanem vegyen minket a hátára, ott tevegeljünk rajta elejétől végéig. *A menyasszony vetkőztetését* olvasni olyan, mintha nem is egy, de mindjárt több regény venne a hátára. Egész tevekaraván sorjázik előttünk, s utunkon hol ezt, hol amazt választjuk közülük társnak. A kerettörténetben Harlenoah és Ginoah (beszédes nevük mélyebb magyarázata

Kárpáti Kamil költői magánmitológiájában, a noah-noah versekben keresendő) a kamasz „vadmacskákból” összeállt Gruppó színi társulattal utazik Velencén át Firenzéig, hogy ott a fesztivál éjszakáján, a Piazza della Signorián eljátsszák mágikus előadásukat. A mágia – az egész regényben – kulcsszó. De ne a bűvésztükkök vásári mutatványait értsük alatta, hanem a varázst, a mindenhol ott lebegő bűvös zenét. Ez az a varázslat, amely az idősíkokon ide-oda repít minket, akár Aladdin szőnyegén, utazunk a tegnapiak között. Éppen ezért használtam az imént a „kerettörténet” kifejezést: bár a múlt filmkockái (Harlenoah felidézett múltja, gyermek- és kamaszkora, a diktatúra börtönbe záró évei, szerelmei, vágyai, veszteségei, majd eggyé olvadt élete Ginoáhhval) a jelen részeként tárulnak fel előttünk, a ma gondolatai és tettei a tegnapi következményei, mégis, ez az emlékekbe távolodó idő mintha új és új regényeket nyitna. Talán nem is a papíron, sokkal inkább az olvasóban.

Ha filmpergést képzelünk magunk elé, nem járunk messze a valóságtól. A képek úgy sorjáznak, akár egy Fellini-mozi: Debussy *Holdfény szonátájának* ritmusára lassan vonul a hajó, de annyi minden történik velünk az út során, hogy érzékeink nem is foghatják fel utazásunk legmélyebb lényegét. Míg a tenger visz, oly kevés az időnk, alig tekintünk a hullámok közé, csak jóval később, partot érve lebbenti fel fátylát a titok. S miként újra és újra meg kell néznünk a filmet (át kell élnünk az utazást), úgy újra és újra fel kell lapoznunk a regényt, hogy legmélyebb lényegébe pillanthassunk. Nagyságról a nagyság: Fellini után egy másik párhuzam, Michelangelo sixtusi kápolnája jut eszembe. Ott csodálkozhatunk rá efféle éles kontúrral megrajzolt alakokra, akiken nem fog az idő, örök fényük átragyog az évszázadokon. S ahogy a Sistinának, *A menyasszony vetkőztetésének* is megvan a maga naivan tiszta tekintetű Delphicája (Ginoah és gyerekkori átlényegülése, Anna – s milyen gyönyörű, költői remeklés, hogy a gyermekkor elvesztett szerelme a felnőtt élet megtalált szerelmében folytatódhat!) és Kháron ladikját hajtó ördöge is (a firenzei kéjgyilkos, aki gyanútlanul szerelmeskedő nászutasokat öl, s akit szemtől szembe sosem látunk, csupán szörnyetteiről értesülünk, alakja mégis ugyanolyan kontúros, mint Michelangelo ördögéé); a háború borzalmai, akár az Özönvíz; a szerelem gyönyöre, akár Isten ujjbegyének érintése, Ádám születésénél.

A kötetben megcsodálható képzőművészeti tárlat, amely szubjektív ugyan, de semmiképpen sem öncélú, hiszen a remekművek

(Signorelli, Chagall, Mantegna, Dalí, Delvaux – és még sorolhatnám – alkotásai) ezer szálon kapcsolódnak a regényhez, nemcsak konkrétan egy-egy színhez, jelenethez, epizódhoz köthetők, hanem általában véve a festőiség (költőiség) az, ami lapról lapra, akár egy komplex, összművészeti vízió, láthatóvá válik. Több is ez alakok rajzánál. Csupán néhány kiragadott sort idézek, hogy lássuk, miben nyilvánul meg e többlet. Egyik legkedvesebb fejezetem kezdődik így: „Padovában az óvárosban, a dóm árnyékában laktak. Az első kora reggeli harangjáték egyenesen a párnájuk alól csendült. Nyitott ablakukból akár ki is léphettek volna a tenyérnyi tetőteraszra, melyen szelíd ruhaszárító kötelek a bokáig leérő szállodai lepedőkkel titkos, hófehér utcákat alkottak, ezüstös vízgyöngycsepegéssel teli, illatosított mosószer párologtató utcácskákat.” Hogy az idézet költő tollából született, érezhető sorainak lüktetésén; pulzál a szabadvers-szívritmusa. Valahogy mindig azt képzeltem, a költők másként írnak regényt. Szemben ez a másság többletet jelentett, „született” prózaírók által visszahozhatatlan varázst. Ám a varázslat új arcát mutatta előttem, mikor belebonyolódtam Thomas Mann írásaiba. S hadd bocsássam most következő fejtegetésem elé: amikor Thomas Mannról beszélek, a minden csúcra felkapaszkodó nagyságra gondolok.

Mert ha nem is öltöm magamra a kritikusok büszkén viselt talárját, az olvasó talán mégis elvárja tőlem, hogy *A menyasszony vetkőztetését* elhelyezzem irodalmunk nagy, tarka palettáján. Őszintén szólva nehezen lelem párját. Nemrégiben volt szerencsém olvasni méltatlanul mellőzött költőtársunk, Csillag Tibor (1928–2007) esszéit. Egy helyütt, amikor a „kritika bátorságáról” beszél, így fogalmaz: az jellemzi a magyarokat, ami a kis népek fiait általában: „a síkföldről nézve minden egyes domb magasnak tűnik fel”. E megállapítás mélyrétegeiben legalább két fontos gondolat lapul. Először is: mi, magyarok kis hazánkba bezártan nem tudjuk elfogulatlanul megítélni a nagy népek (angol, francia stb.) irodalmát, szemünket jobbára elhomályosítja a szinte feltétel nélküli csodálat, a „nagy kultúra” bűvölete. Másodsor: a „síkföld” gyatra levegőjű közegéből föltekintve nincs bátorságunk összevetni magunkat a világnagyságokkal. Ezen megállapítás ellenlábasként hadd vonjak egy világirodalmi párhuzamot: *A menyasszony vetkőztetésének* rokon(szellemiségű) irodalma a Thomas Mann-i próza.

Be kell vallanom, ma már tudom, a *Varázshegy* költői mű, összességében az, sűríteni és kitágítani tudó képességében, tehát: belső, egyen-

letes ragyogásában. Ez a közeg pedig, amely már nem pusztán a regény, de a nagyregény közege, társa *A menyasszony vetkőztetésének*. Nézzük a Kárpáti-mű legelső mondatát: „Mintha áthatolhatatlan, sűrű sötétségű tépőzárban fúrná magát előre, az ócska busz csigalassan kanyargott az óriás hegyek derekán.” Atmoszférát teremtő kezdet. Mennyi mindent tudunk meg belőle: látjuk a helyszínt (a külsőt és a belsőt), mindjárt a történetes kellős közepén találjuk magunkat, és a szituáció máris érzéseket kelt bennünk: ott ülünk mi is a busz hosszú úttól elcsigázott utasai között. Tehát sűrít (az idézetben magában is szerepel a „sűrű” szó) és kitágít egyszerre: egyetlen mondatból teremt meg világát. Hosszú tanulmányt lehetne arról írni, mi mindenben hasonlószerű még a két regény (a Kárpáti-féle és a Thomas Mann-i). Rokon például a történetvezetésben, ahogy elhallgat és kimond, ahogy előre sejtet szinte mindent (leginkább a megrázót, a tragikust, hogy elejétől végéig összeszorult torokkal kelljen olvasnunk), miközben mégis tele van titkokkal. Vagy a párbeszédbe ágyazott (mondhatni, szemérmesen oda rejtett, ám azon valamiként – szerteágazó lombot növesztő faként – mégis túlnövő), élő, mély gondolatcserében. S legfőképpen: a meg nem alkuvásban. Lényegi ponthoz érkezünk ezzel: a magasra és még magasabbra tett belső mércéhez (mit gyanítható, a külvilág sokszor nem tud megugrani – persze várjuk a visszajelzéseket az ellenkezőjéről, mélyelemzéseket, értő tanulmányokat), ami Kárpáti Kamil egész munkásságát jellemzi. *A menyasszony vetkőztetésének* társvilága: az egyetemes irodalom, amely kitágítja a szűkülő univerzumot, a bolygók tekintélyt parancsoló mozgásához igazítva önnön belső fényeinek keringőjét.

Lehet-e izgalmasabb felfedezés az olvasó számára egy olyan regénynél, amely miközben minden porcikájával kötődik a klasszikus nagyságokhoz (morálhoz, értékhez, széphez, igazhoz), modernségével mégis egyfolytában elszakad tőle. Az egyetemesbe ágyazódva is külön: semmihez sem hasonlítható nyelvi (költői) és képi (képzőművészeti) világa ismeretlen, minden olvasásnál az újszerűség érzetével hat. De miért is érezzük egyszerre ennyire mindenhová (mintha hosszúzúra eresztett gyökerekkel kapaszkodna a világirodalom talajába) és sehová sem (akárha gyökérnövesztés közben megújulna az anyaföld, már nem – csupán – a talaj táplálja a fát, de fordítva is: a fa ad éltető erőt földjének) tartozónak? Sok év, sokszori olvasás után azt hisszük: a mindent kimondani akarás és a belőle táplálkozó tudás az, ami létrehozta e különös szimbiozist. Pszichológusától az ember csak kérdése-

ket kap, a választ saját magának kell megleslnie. És íme a regény, ami helyettünk válaszol, feltárva előttünk legrejtettebb énkünk titkait. Mert a mindent kimondás nemcsak az író, de olvasóját is elkerülhetetlenül megnyitja. Ám tévedés ne essék, itt nem szokimondásról beszélünk. Akik *A menyasszony vetkőztetését* könnyed mozdulattal odébb tolják, mivel ez ún. „erotikus regény”, s jó családanyaként, tiszteletreméltó családapaként azt vallják, ez nem nekik való, nem lehet hozzá közük, azok bizonyára figyelmen kívül hagyják, hogy a szexuális forradalmon már rég túl vagyunk (ami egyébként az irodalomban – annak egy bizonyos fajta felszabadulásában – is meghozta a maga gyümölcsét, hacsak nem fordítva történt: a néhány lépéssel előbbre járó irodalom szabadította fel a szexualitást), és nyilvánvalóan a pszichoanalízisről sem hallottak még. Kabdebó Tamás írta a regényről 1992-ben, hogy „a szexualitás nem tárgya, hanem tapintható eszköze és felfogható szimbolikája”. E szimbolikát azonban csak úgy fejthetjük fel, ha képesek vagyunk áttörni a minket határok közé szorító tabu korlátait. Muszáj látnunk, hogy ami felé mi oly óvatosan közelítünk, valójában zöldhatár: szabad az átjárás, akárha önmagunkba járnánk ki-be. Megint Thomas Mannt kell emlékezetünkbe idéznem, a *Halál Velencében* Aschenbachját, aki épp úgy éli élete utolsó napjaiban reneszánszát, úgy fordul a szerelem – akár valami örök, mégis megfoghatatlanul egyre tovaúszó szépség – felé, miként Harlenoáht vonja bűvkörébe a kamasz Szeléna tűnő holdfény-ragyogása. Szimbolikus, hogy éppen ez okozza halálát. Mikor Szeléna Itáliában marad (ott várja be később disszidáló édesanyját), nagyapja, Forda, a volt ávos ezredes házába invitálja Harlenoáht, hogy magyarázatot leljen unokájának szökésére. Ám a mátrai ház közel van az egykori kényszermunkatáborhoz, Recskhez. S nemcsak közel van, de azonosul is vele, ahogy a regény utolsó, hetedik könyvének címe mutatja: *A ház (amelyik Recskre basonlít)*. Hiába óvja Ginoah a találkozástól („ne lépj ki a mi körünkből. Bűvös körünk megvéd. A Mátrában gyilkosok vannak. Megölnek”), Harlenoah tudja, több ez, mint látogatás: szembenézés az elkerülhetetlennel. Szeléna a „Halál Angyala”, s nagyapja a pallos-kezü végrehajtó. A szíves fogadtatás álca csupán: hajtóvadászat indul át az erdőn, mígnem eldőrdül a gyilkos lövés. Az utolsó pillanat akár a múltba visszapergő film, ahogy végül „Egy zseblámpa fehér kéréje a mozdulatlan szemről lehámozza az éj sötét héját.”

A menyasszony vetkőztetésének egyik legmélyebb jelentése ez: leld meg belső szabadságod, mert a külvilág csak börtöneivel rettent. Az

1990-es évek kritikussai sokszor próbálták megfejtetni, hogy a mű mennyire táplálkozik életrajzi elemekből. Természetesen ostobaság volna azt állítani, hogy semennyire. Minden irodalom (minden művészet) egyfajta önéletrajz, hiszen abból születik. Leglényegibb eleme azonban mégsem valóságos életünk, hanem az, hogy a költészet (ha úgy tetszik, az írói képzelet, fantázia) mennyit és mi módon szublimál abból. Ezért nincs értelme azon tanakodni, hol az „igazság” és hol a „kitaláció”. *A menyasszony vetkőztetése* költészet: tehát igaz. Legszívszorítóbb igazsága: a költészet (a költő) halála – egyetemes látomás. Túl minden szimbólumon, magunkat látjuk tisztán kirajzolódni benne, önnön sorsunk tragikuma kerít hatalmába. Hogy végül milyen szürreálisnak tetszik minden szépség, ha nélkülünk való.

*

A menyasszony úgy vetkőződik, miként a bennünk feltáruló költészet veti le ruháit. Csak addig tart szépsége, amíg kinyitja előttünk a végtelen kapuit. Ha csupán levélhullásnyi pillanatig, de meg kell lelnünk azt a messzeséget, ahol „igaz és jó találkozik”, mi az utolsó perc sötétsége előtt még rányitja szemünket a halhatatlanság sugaraira. Aki kézbe veszi a költő regényét, utolsó mondatánál már tudja, milyen hosszú utat kell bejárni, míg egyszer, a hegyoromról visszatekinthetünk tegnapunkba. Csak várjuk, amíg a Tejút csillagai kigyúlnak fölöttünk, lebegtetnek, akárha egy nagy hajó vinne az univerzum tengerén, míg bennünk keringőt járnak a bolygó hullámok szikrázó fényei, s teletöltenek hittel, hogy részesei vagyunk valaminek, ami által közelebb kerültünk a messzi, elérhetetlennek tetsző ragyogáshoz.